

Domonkos László

Magyar titok. Beszélni fog?*

Dózsa György és Magyarország, 2014

Juhász Gyula 1925-ben írta *Az alsóvárosi temetőben* című kis négysoros remekét. Az Alsóváros Szeged legősibb és máig legpatinásabb része, a XV. század végén épült, 1503-ban fölszentelt és a török hódoltság időszakát átvészelt templommal a Mátyás téren, benne a legendás, Czechostowát idéző Fekete Mária képevel, körülötte az 1600-as évek eleje óta a Havi Boldogasszony-napi, vagyis augusztus 5-ei búcsú zarándokai, akik – megint csak Juhász Gyulánk szavaival – „...parasztok, barnák, csöndes és komoly nép, / Mint hajdan őseik, a besenyők. ...Már alszanak, már messze, messze mentek / És míg a Göncöl szekere görög, / Ők ázsiai rónákon robognak, / Emese álma ez: mély és örök.” Valaha ezt a templomot is, mint annyifelé Magyarországon, temető övezte. Ebben az egykori alsóvárosi temetőben bolyong a dél-alföldi Tisza-vidék legnagyobb poétája:

*Dózsa fejét itt adták át a földnek.
Mikor megjárta már a zord bitót.
De hallgat róla most a csöndes őskert.
Magyar titok. De még beszélni fog!*

Borzongatóan nagy vers, rövidségében is rendkívül szuggesztív hatású, pár másodpercre még a magyarság mélytudatát is szinte babonásan megidéző költemény. Az alsóvárosi templomot ma környező füves térség, meglehetősen mélyében csak néhány méterre rejt Dózsa porait attól a helytől, ahol 1989 óta a legszögedibb szögedinek, a valaha élt legnagyobb magyar néprajztudósok egyikének, Bálint Sándornak szobra áll. Akitől meg lehetett és végre véglegesen meg kellene tanulni, hogy a kimondottan történeti jellegű rejtelmekhez és az ezekből gerjesztett vitás kérdésekhez is leginkább a népi mitológia, a néphagyomány és népi bölcsélet irányából kellene közelíteni. Nagyjából úgy, mintha Juhász Gyula

DOMONKOS LÁSZLÓ (1951) író, köztudós, esszéista. A RETÖRKI munkatársa.

* Elhangzott a Magyar sors – parasztsors című konferencián Budapesten, az Uránia Filmszínházban, 2014. szeptember 19-én.

Dózsát idéző verseit és Sándor bácsinak a legnagyobb elődöt, Kálmány Lajost idéző fejtegetését ötvöznénk össze. Ez utóbbiban Bálint Sándor Dózsát „szeregett mondahősünknek” nevezi, és elmondja, hogy még a XIX. század közepén sem volt ismeretlen az a szegedi dal, amely Dózsát Rákóczival együtt emlegeti a nép szabadítójaként, aki – idézem a nyelvjárásban megfogalmazottakat – „a szögény embörnek jót akart, az urak efogták, elevenön mögsütötték, oszt hogy jobban égjön, olajba mártották”.

A szörnyű kivégzés után Szegeden eltemetett Dózsa-fej, amit Szapolyai külön bosszúból küldött a városba Pálffy Balázs bírónak, nemcsak a kiváló vers által sugallt módon őriz magyar titkokat. Dózsa alakjának rendkívül változékony, ám folyamatos jelenléte a magyar köztudatban azonban fura módon máig nem volt képes nemhogy akár valamennyire egységes, de még csak határozott kontúrokkal rendelkező portrét sem kreálni a székely férfiú életéből és tetteiből.

Ünnepi megfeledkezés – ezzel a címmel írt cikket az évforduló alkalmából a *Magyar Nemzet*ben az Eötvös-sajtódíjas Ugró Miklós. Az írás így kezdődik: „Unalom és érdektelenség – a lapok ezzel a két jelzővel jellemzik a Dózsa-féle parasztháború ötszázadik évfordulója tiszteletére tartott megemlékezés eseményeit. Mondhatni: a nagy semmit.”

Itt tartanánk?

A Dózsa-jelenséget alighanem egyszerre kell a magyar néphagyomány és a magyar néplélek, a társadalmi-történelmi háttér, valamint a mindenkori politikai érdekviszonyok szemszögéből vizsgálni. A hazai közélet és közszellem mára nemigen tud mit kezdeni Dózsaival és parasztháborújával. Nemcsak a már említett népi mitológia örök-egy igazságait hagyja ostoba és ellenséges módon figyelmen kívül, de a különböző politikai rendszerek divatjainak demonizáló vagy heroizáló szélsőséghullámaiból sem képes valamilyen érdemi szintézis-félét kigöngyölni. Az évforduló kapcsán született méltatásféle emlékezések elsöprő többsége legföljebb ha a bamba és bárgyú regisztrációig jutott – ilyen volt, ilyen lett, hát ez van –, rosszabbik esetben a pont-ellenpont, hatás-ellenhatás törvényyszerűségeinek meglehetősen primitív alkalmazásával visszajára fordította a kommunista rendszerből – igaz, nagyjából csak külsőségekben – itt ragadt Dózsa-rekvizitum kollekciót és merészen jakobinus módra váltott, kiadván a jelszót: Dózsa helyett Werbőczy! Meghalt a király, éljen a király, csak legyen más a neve, ha újra lenne húszforintos, a Tripartium szerzőjének portréja kell díszítse, punktum.

Ilyen, bizony csak szájalmasnak nevezhető szellemi-históriai közegben nem akad más lehetőségünk, mint hogy a lehetőségek szerint számot vessünk Dózsa igen jelentékeny históriai figurájának mára megmaradt jelenlétmorzsáival. Tamási Áront követve, aki *Szülőföldem* című könyvében idézi meg az ismeretlen embert, aki szomorúan ül a kocsmában, mert ellopták a pénzét, s a kérdésre,

hogy akkor miből fogyaszt, a pincér csöndes mosollyal feleli: az apró megmaradt... Igen, valami apró mindig megmarad – most is legalább annyi, ami talán elégséges lehet Dózsa György fél évezred utáni végső nyugalmanak megalapozásához ott, a szegedi Alsóváros öskertjében vagy a temesvári Mária téren, a kínhalála színhelyén felállított emlékműnél.

Sajnos, nem valószínű, hogy túl sokan felfigyeltek volna Bogár László *Tékozló ország – 1514* című írására, amely még jóval az évforduló előtt, a tavasszal jelent meg a *Magyar Hírlap* április 22-ei számában. Bogár emlékezetünkbe idézi a címadó nagy Juhász Ferenc-eposzt, az egykoron a nagy irodalmi rejtekdarabok között számon tartott, *A tékozló ország* című, 1954-ben született, szuggesztív művet. És Juhász műve ürügyén van írásában egy mondat, amit nyugodtan kulcsfontosságúnak lehet tekinteni, ha a Dózsa-problematika népi mitológia felőli megközelítésére gondolunk. A parasztháború „kritikus elágazási pont a magyar történelemben... nagyjából eddig tartottak ki azok a szakrális energiák, amelyeket még az őstörténetünkől hoztunk magunkkal”. Alighanem itt a magyarázata annak, miért tekintette a magyar néphit és néphagyomány mondahősnek Dózsát, „aki a szövény népnek jót akart”, s aki előtt vezérlő csillagként Szent László és Hunyadi Mátyás járt, s akit később, a szakralitás alámerülvén, magányos csillagokként Rákóczi és Kossuth követett. Ebben az összefüggésben a jelen többszörösen sarkított kérdése – vajon rablógyilkos haramiavezér vagy 56-os előd, nagy szabadságharcos volt-e Dózsa, cégéres, rovott múltú gazember vagy a nemzeti hősök panteonjának éke: majdhogynem lényegtelen. Legalább is sokszorosan kisebb jelentőségű, mint első pillantásra gondolnánk. Amennyire nem igazán számít, hogy a nagy istenes verseket vagy a *Száz hűségű hűség* című, kiváló „személyiségrajz-poémát”, netán *Az Ős Kajánt* író Ady Endre mennyire nevezhető római jellemnek, vagy hogy a *Szerelem* című, megrendítő szépségű elbeszélés szerzője, Déry Tibor mennyire volt 63-64 évesen „tartásos” figura Kádárék börtönében – ugyanennyire jószerével semmit sem jelent, hogy előleletében Dózsa pontosan mi mindent is követett el, vagy a parasztháború során tudtával és beleegyezésével, netán olykor aktív, segítő részvételével nem egy és nem két alkalommal nem éppen Grál-lovagokhoz méltó akciók sora zajlott azokban a forró 1514-es nyári napokban. Dózsa, miként kiváló tanulmányában, talán a legjobb évfordulós összegzésben Faggyas Sándor kifejti, a maga üstökösi pályáján szülőföldjének, a már ekkoriban is igencsak különleges Székelyföldnek többé-kevésbé jól működő szabadságmodelljét, a jellegzetes székely „katonai demokráciát” kívánta egész Magyarországra átültetni – azt a társadalmat, amelyben mindenki a király egyenlő jogú alattvalója, és minden embernek jelentékeny személyes és tulajdoni szabadsága van. Heroikus és vérben úszó kísérlete, ami a magyar világ bizonyos renoválására irányult, ezért vált feledhetetlenné a nép és megbocsáthatatlanná az érdekeit veszélyeztetve látók szemében. (A későbbi korok kisajátító akcióin pedig nem kell fennakadni: Dózsa sorsa Petőfit éppúgy utolérte, mint Rákóczit, Kossuthot, Széchenyit vagy éppen József Attilát.)

Ha megvizsgáljuk az úgynevezett tudomány és a hozzá többé-kevésbé kapcsolódó komolyabb történelmi esszék és tanulmányok Dózsa-képét: igen éles kontúrokkal előttünk a freskó, ami a 2014-es magyarországi Dózsa-helyzethez vezetett. Úgy is fogalmazhatnánk: a valamikori, a mai Ferenciek terén, a Klotild-palota előtt álló Werbőczy-szobortól az Újpesti Dózsán és a krisztinavárosi szoborcsoporton át a mostani nagy semmiig. Márki Sándor 1913-ban még azt mondja, Dózsát „ugyanaz a néplelék vezette, amely 1061-ben és 1437-ben lelkesítette az ősi intézmények helyreállításért harcolókat”. A híres Hóman-Szekfű 1936-ban már így fogalmaz: a parasztháborúban részt vevők „magasabb vallási vagy tudatosabb szociális célok nélkül” törekedtek helyzetük javítására. Féja Géza 1939-ban ugyan már egyenesen forradalomnak nevezi Dózsaék háborúját, de érzi, hogy plebejus indulatát ki kell egészítenie: „hiányzik e korból az építő hős. Kitör egy vulkán: Dózsa György; a földrengés után darabjaira hull a magyar élet, s mindenki egy-egy társadalmi törmelék élén hadakozik... Talán még a forradalomnál és az ellenforradalomnál is nagyobb pusztítást okozott ez a hiány. Vakmerő hősök és kegyetlen ítélőmesterek világát látjuk; a húrok folyton végsőig feszülnek; a társadalmat szervesen építő ember azonban mégsem születik meg.” Nemeskürty István annak idején kisebbfajta Kádár-kori földrengést okozó Dózsa-könyve 1972-ben úgy summázza a parasztháborút, hogy ha azt „nem úgy fojtja vérbe a magyar uralkodó, amint azt örök szégyenére tette, a mohácsi csatavesztés utáni tizenöt esztendő során a paraszti tömegre támaszkodva elhárítható lett volna a török veszedelem, és megóvható lett volna az ország függetlensége”. (Igaz, a Tanár Úr ehhez sóhajtva hozzáteszi: „de ez csak ábrándos következtetés”. Az bizony...) És akkor még nem is említettük a kaleidoszkópszerű tarkaságban sorjázó szépirodalmi-művészeti feldolgozásokat, Petőfi és Ady verseitől Illyés Gyula darabján át Derkovits Gyula metszeteiig, Szervátiusz Tibor szobraig és tovább. Példázat gyanánt legyen most elég csupán Szentmihályi Szabó Péternek édesapja által írott és az író által befejezett, *Lázadók* című történelmi regényéből egy sokat mondó idézet: „Ez a gondviselés intése volt, hogy rossz úton járunk. [...] A népet kormányozni kell, és csak tekintéllyel lehet, a tekintélyhez pedig erőt kell mutatni. [...] Az ország látott már sokkal szomorúbb napokat is, mégis feltámadt... Szűz Mária és Szent István országa vagyunk, még a tatároktól is megmentették hazánkat.”

Mire a végső konklúzióig eljutunk, már utol is ér bennünket a XXI. század második évtizedének csípős szele. Amely mind hangosabb jelzéssel hirdeti a visszatekintés dübörgő igényét a harmadik út, az ősi, népi igazságok, a minden valószínűség szerint egyedüli valós kiutat jelentő megoldás felé. A jelent és a közelmúltat jellemző sokféleségben, a Dózsa György keltette ötszáz éves hullámverésben ez adhatja a legvégső és legmegbízhatóbb választ. A Juhász Gyula-i magyar titok így kezd el beszélni. A magyarság eredeti hangján. Csak halljuk is meg.

IRODALOM

- Ágoston Balázs: Dózsa helyett Werbőczy. In *Magyar Demokrata*, 2014. aug. 20.
- Bálint Sándor: *A szegedi nép*. Bp., 1968, Gondolat.
- Bogár László: Tékozló ország – 1514. In *Magyar Hírlap*, 2014. ápr. 22.
- Faggyas Sándor: Ki volt Dózsa György, s miért robbantotta ki a parasztháborút? In *Magyar Hírlap*, 2014. júl. 11.
- Féja Géza: *Dózsa György*. Bp., 1939, MEFHOSZ.
- Hóman Bálint–Szekfű Gyula: *Magyar történet, II.* Bp., 1936, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Mályusz Elemér: Az 1514. évi jobbágyháború okai. In *Társadalomtudomány*, 1926, 5. sz.
- Márki Sándor: *Dósa György*. Bp., 1913, Athenaeum R.T. Könyvnyomdája.
- Murányi Gábor: Mindenkinek megfelelt. In *HVG*, 2014, 26. sz.
- Nemeskürty István: *Krónika Dózsa György tetteiről – Híradás a Mohács előtti időkről*. Bp., 1972, Kossuth.
- Péter László: Dózsa és Szeged. In *Szegedi örökség*. Bp., 1983, Szépirodalmi.
- Romsics Ignác: Székely Dózsa György. Haramia és/vagy népvészér? In *Rubicon*, 2014, 3. sz.
- Szentmihályi Szabó Péter: *Lázadók*. Bp., 2008, Szépirodalmi.
- Tóth Péter: A túlértékelt Dózsa György – Visszhang. In *Heti Válasz*, 2014. aug. 14.
- Ugró Miklós: Ünnepi meglepedkezés. In *Magyar Nemzet*, 2014. júl. 23.
- Zsuppán András: A túlértékelt Dózsa György. In *Heti Válasz*, 2014. júl. 17.

Derkovits Gyula: Leölt parasztok (befejezetlen fametszet, 1928)